

ФОРМУВАННЯ ДИСКУРСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ПЕРШОМУ (БАКАЛАВРСЬКОМУ) РІВНІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Штонь Олена Петрівна

Система ступеневої професійної освіти в нашій державі, згідно із Законом України «Про вищу освіту» (2014), передбачає підготовку фахівців за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими та науковими програмами, які визначають перелік необхідних інтегральних, загальних та професійних компетентностей здобувачів вищої освіти і компоненти програми, що забезпечують формування означених компетентностей.

У системі універсальних і професійних компетентностей педагога, учителя української мови і літератури зокрема, одне із визначальних місць посідає професійно орієнтована мовнокомунікативна компетентність. І це зрозуміло, адже відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти, навчальних концепцій, чинних програм з рідної (української) мови пріоритетною стає мовленнєва підготовка учнів, кінцевою метою якої є формування мовної особистості випускника середньої школи, вироблення у нього умінь і навичок комунікативно виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях. Саме тому комунікативна спрямованість навчання мови вимагає перебудови освітнього процесу, передусім змісту і структури уроків та системи роботи над зв'язним мовленням учнів (мовленнєва змістова лінія). Як наголошують автори підручника «Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах» за редакцією М. Пентилюк, методика розвитку мовлення спирається на положення Загальноєвропейських Рекомендацій з мовної освіти про діяльнісно-орієнтований підхід до навчання мови, загальнорекомендовані рівні володіння мовою, вироблення комунікативної мовленнєвої компетенції [8, с. 260]. Зауважимо, що Рекомендації Ради Європи, забезпечуючи спільну основу для розробки навчальних планів з мовної підготовки, типових програм, іспитів, підручників тощо у Європі, визначають низку загальних та комунікативних мовленнєвих компетенцій, а також рівні володіння мовленням, що дозволяє виміряти успіхи тих, хто навчається, на кожному ступені освіти чи впродовж усього життя [3]. А отже, їх положення є засадничими також для мовної підготовки здобувачів вищої освіти.

Проблеми розвитку мовлення школярів висвітлено у працях О. Біляєва, О. Горошкіної, Т. Донченко, В. Мельничайка, Л. Мацько, Л. Паламар, М. Пентилюк, Л. Скуратівського, Г. Шелехової та ін. Формування мовленнєвої компетентності учнів активно досліджується в сучасній лінгводидактиці та здійснюється у шкільній практиці.

Питанням мовної підготовки здобувачів вищої освіти присвячені наукові розвідки Н. Голуб, І. Дроздової, С. Єрмоленко, К. Климової, Л. Мацько, В. Мельничайка, Н. Остапенко, Е. Палихати, О. Семенов, Т. Симоненко та ін. Так, вдосконалення професійного мовлення студентів-нефілологів стало предметом докторської дисертації К. Климової [4]. Професійна підготовка студентів-словесників до роботи в школах різних типів частково висвітлюється у підручнику «Методика навчання

рідної мови в середніх навчальних закладах» за редакцією М. Пентилюк [7]. О. Семенов розробила навчально-методичну систему професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури, побудовану з урахуванням компетентнісно-орієнтованого підходу [10]. У 2017 році вийшла друком колективна монографія «Підготовка учителя-філолога у педагогічному вищому навчальному закладі» за редакцією В. Мельничайка і Л. Струганець, у якій висвітлено особливості формування засадничих компетентностей майбутніх фахівців на професійно зорієнтованих дисциплінах на рівні освітніх ступенів бакалавра і магістра [9].

Траєкторія професійної підготовки майбутнього вчителя-словесника, звичайно, охоплює його професійно-методичну підготовку (формування методичної компетентності), але передбачає насамперед лінгвістичний вишкіл такого фахівця (формування мовнокомунікативної компетентності). Проте проблема формування окремих компонентів мовнокомунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури, зокрема дискурсивної, на першому (бакалаврському) рівні потребує більш детального опрацювання. Це й зумовлює актуальність висвітлення питань розвитку зв'язного мовлення здобувачів вищої освіти у педагогічних навчальних закладах.

У Загальноєвропейських Рекомендаціях із мовної освіти комунікативні мовленнєві компетенції потрактовано як такі, що «забезпечують людині можливість діяти, застосовуючи специфічні лінгвістичні засоби» [3]. У сучасному українському мовознавстві паралельно функціонують терміни «комунікативна компетенція» і «мовнокомунікативна компетенція». На думку Л. Струганець, перевагу варто надавати термінові «мовнокомунікативна компетентність», оскільки він увиразнює вербальний аспект комунікації [13, с. 52].

К. Климова поняття «мовнокомунікативна професійна компетентність вчителя» визначає як інтегровану особистісну якість, що «передбачає: 1) систематизовані знання про мову як найвище надбання цивілізації; 2) знання правил мовного спілкування; 3) знання норм сучасної української літературної мови, уміння і навички оптимального використання цих знань у професійному спілкуванні, спроможність до рефлексії, розвинуте «чуття мови»; 4) уміння і навички правильної побудови зв'язних текстів, зумовлених потребами професійної комунікації; 5) уміння користуватися інформаційно-довідковими джерелами для українськомовного самонавчання і самовдосконалення» [4, с. 21].

Усі дослідники зауважують, що мовнокомунікативна (комунікативна) компетентність інтегрує низку інших, вужчих компетентностей. Так, К. Климова у згаданій дисертації виділяє такі складники мовнокомунікативної професійної компетентності учителів: орфографічну, фонологічну та орфоепічну, лексичну і фразеологічну, граматичну і пунктуаційну, стилістичну та дискурсивну [4, с. 11]. О. Семенов серед компетенцій, які повинна формувати система навчання у словесника, виокремлює лінгвістичну, мовну, комунікативну, фольклорну, літературну, культурознавчу, педагогічну, психологічну, методичну, інформаційну і дослідницьку, підкреслюючи, що потреба в реалізації комунікативного підходу у шкільному викладанні, зниження мовленнєвої культури в суспільстві вимагає якісної комунікативної компетенції учителя [10, с. 32–33].

У Загальноєвропейських Рекомендаціях із мовної освіти зазначено, що комунікативна мовленнєва компетенція складається з певних компонентів: лінгвістичного, соціолінгвістичного та прагматичного (запроваджено також дескриптори на шкалі для визначення різних аспектів лінгвістичної, прагматичної та соціолінгвістичної компетенцій). Лінгвістичний і прагматичний відповідно охоплюють низку більш конкретних компетенцій. Детально кожен із цих компонентів розглянуто у розділі 5 Рекомендацій [3].

Беручи за основу саме таке розуміння структури мовнокомунікативної компетентності, вважаємо слушними міркування Л. Струганець щодо доцільності розмежування мовної (лінгвальної) і мовознавчої (лінгвістичної) компетенцій: «Мовознавча (лінгвістична) компетенція властива переважно філологам, оскільки це комплекс наукових знань про мову та умінь оперувати лінгвістичними знаннями у різних видах діяльності. Відповідно термін «соціолінгвістична компетенція» слід замінити на «соціолінгвальна компетенція». Щоб підсумувати і представити наше розуміння поняття, перейдемо від компетенції до компетентності. Таким чином, *складниками поняття «мовнокомунікативна компетентність» вважаємо мовну (лінгвальну), соціолінгвальну і прагматичну компетентності* (Л. Струганець виділення)» [13, с. 53].

Лінгвальну компетентність як систему знань, умінь і навичок складають: фонологічна, орфоепічна, орфографічна, семантична, лексична, граматична тощо — компетентності. Соціолінгвальна стосується знань і вмінь, що пов'язані із соціальним аспектом використання мови. Вона враховує лінгвістичні маркери соціальних стосунків, правила ввічливості, вирази народної мудрості, діалекти тощо.

Прагматичну компетентність у Загальноєвропейських Рекомендаціях визначено як таку, що «стосується знань користувача / учня про принципи, за якими висловлювання / повідомлення: а) організуються, структуруються та укладаються («дискурсивна компетенція»); б) використовуються для здійснення комунікативних функцій («функціональна компетенція»); в) узгоджуються згідно з інтерактивними та трансактивними схемами» [3].

Дискурсивну компетенцію у «Рекомендаціях» потрактовано як здатність пов'язувати речення логічно, щоб продукувати зв'язні відрізки мовлення. Вона охоплює знання та вміння стосовно логічного складання речень з погляду: теми / реми чи відомого / нового; часового, причинно-наслідкового зв'язку; тематичної організації, зв'язності і злитності, логічної організації, стилю, риторичної ефективності, правильності та достатності висловлювання, його доречності тощо... Ілюстративні шкали запроваджено для окремих аспектів дискурсивної компетенції:

- уміння пристосовуватись до обставин (гнучкість);
- дотримання правил ведення бесіди (також присутнє в інтерактивних стратегіях);
- тематичне розгортання;
- зв'язність та злитність [3].

Такі знання та вміння українська лінгводидактика традиційно розглядає в контексті роботи над зв'язним мовленням.

Зв'язне мовлення визначають як мовленнєву діяльність, що становить єдине самостійне ціле, передає закінчену думку й членується на складники. Цей термін уживається ще у значеннях: текст, продукт мовленнєвої діяльності, висловлювання;

назва розділу методики розвитку мовлення — методика переказів, творів, інших творчих робіт, методика організації роботи над різними видами мовленнєвої діяльності [12, с. 57].

У підручнику «Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах» за редакцією М. Пентилюк окреслено державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів відповідно до змісту навчальної мовленнєвої діяльності, серед яких:

- «розрізняти мовленнєвознавчі поняття; визначати тему, основну думку висловлювання, стиль, тип, жанр мовлення, змістові частини тексту, засоби і способи зв'язку речень у тексті, ділити текст на абзаци тощо;

- сприймання чужого мовлення: сприймати й розуміти тексти різних стилів, типів, жанрів мовлення, прогнозувати загальний характер змісту на основі формулювання теми, основної думки...;

- відтворення готового тексту: а) виразно читати вголос знайомі тексти...; б) переказувати усно й письмово почуті й прочитані тексти, помічати й виправляти недоліки у своєму мовленні тощо;

- створення власних висловлювань: а) складати діалоги, досягаючи комунікативної мети, дотримуючись правил мовленнєвого етикету; б) складати усні та письмові твори, добираючи мовні засоби, відповідно до умов спілкування; в) складати ділові папери тощо» [9, с. 266].

Як бачимо, більшість вимог до розвитку зв'язного мовлення учнів стосуються прагматичної мовленнєвої компетентності, зокрема дискурсивної (розрізняти мовленнєвознавчі поняття; визначати тему, основну думку і т. д.; переказувати усно й письмово почуті й прочитані тексти; створювати власні висловлювання). І щоб належним чином формувати такі вміння й навички у школярів, майбутні вчителі української мови і літератури повинні самі володіти ними на високому рівні. Адже, як вказують автори підручника «Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах» за редакцією М. Пентилюк, вивчення «української мови в школах усіх типів спрямоване на формування в учнів уміння правильно передавати думки в усній чи писемній формі, тобто komponувати текст... Учитель, який прагне систематично і цілеспрямовано розвивати мовлення школярів, повинен бути обізнаний з найновішими досягненнями лінгвістики, і, враховуючи їх, організовувати роботу по засвоєнню способів творення тексту, зв'язку його частин, частотності вживання одиниць різних рівнів мови залежно від стилю мовлення, відповідних життєвих ситуацій тощо» [7, с. 155].

Зрозуміло, що рівень володіння знаннями і вміннями із лінгвістики тексту (дискурсивна комунікативна компетентність учителя-словесника) залежить від правильної та чіткої організації навчального процесу у педагогічних закладах вищої освіти.

Освітньо-професійною програмою (ОПП) підготовки майбутніх учителів української мови і літератури на першому (бакалаврському) рівні визначено перелік обов'язкових і вибіркових компонентів їх загальної та професійної підготовки і логічна послідовність таких компонентів. Дисципліна «Лінгвістика тексту» (в ОПП різних освітніх закладів — «Текстознавство», «Лінгвістика тексту в шкільному курсі української мови») належить до вибіркової частини програми і передбачена для вивчення не раніше, ніж на III курсі. Формування ж дискурсивної комунікатив-

ної компетентності майбутнього учителя-словесника потребує цілеспрямованої систематичної роботи над текстом, починаючи з першого року навчання.

У підрозділі «Удосконалення змісту курсу «Практикум з української мови» з метою формування фахових компетентностей студентів-філологів» колективної монографії «Підготовка учителя-філолога у педагогічному вищому навчальному закладі» за редакцією В. Мельничайка і Л. Струганець ми описали зміст авторської програми з практикуму української мови (програму подано у додатках до монографії), зосередившись переважно на опрацюванні питань лінгвістики тексту і формуванні дискурсивної мовленнєвої компетентності першокурсників у курсі практикуму [9, с. 19–42].

Робота над текстом має бути безпосередньо поєднана із вправами, які сприяють організації навчальних дій у процесі аналізу, трансформації мовного матеріалу чи під час продукування усних або писемних висловлювань. Система вправ для формування дискурсивної компетентності майбутніх учителів-словесників повинна враховувати усталену практику — від завдань аналітичного характеру до синтетичних, адже саме такий алгоритм розвитку зв'язного мовлення: це відповідає характеру репродуктивної і продуктивної мовленнєвої діяльності здобувачів освіти.

У підрозділі вище згаданої монографії з урахуванням поглядів Л. Варзацької [1], О. Горошкіної [2], В. Мельничайка [6], В. Скалкіна [11] щодо роботи з текстом, формування комунікативних та творчих умінь на цій основі ми запропонували описати систему навчально-тренувальних вправ для формування і вдосконалення вмінь і навичок здобувачів вищої освіти із лінгвістики тексту (подаємо її нижче). Система базується на загальнодидактичних і методичних принципах організації навчальної діяльності для засвоєння різних видів мовлення, серед яких: діалектичний зв'язок розвитку мовлення із розвитком мислення; поступове ускладнення навчальних завдань; випереджальний розвиток усного мовлення тощо [9, с. 26–27].

Таблиця 1

Система вправ для опрацювання елементів лінгвістики тексту в межах «Практикуму з української мови»

<i>Група 1. Вправи на основі готового тексту, які не вимагають його зміни</i>		
Підгрупи вправ	Мета вправ	Види завдань
Аналітико-розпізнавальні	Формувати вміння аналізувати текст, мовний матеріал, потрібний для вираження змісту висловлювання.	Аналіз тексту (визначення теми, мети, добір заголовка, визначення видів і засобів зв'язку речень у тексті), виявлення мовних явищ за їх характерними ознаками, їх аналіз у зв'язному висловлюванні, мовний розбір.

Група 2. Вправи, які передбачають створення тексту або можливість внесення змін		
Підгрупи вправ	Мета вправ	Види завдань
Конструктивно-творчі	Формувати вміння створювати власні висловлювання, будувати і вживати мовні засоби у мовленні, забезпечувати правильність структури мовлення учнів, розвивати їх мислення і творчість.	Побудова тексту за опорними словами, відтворення деформованого тексту, моделювання (складання тексту за схемою — моделювання різних видів текстового зв'язку — паралельного і послідовного), розширення тексту, згортання тексту, складання тексту за питаннями або планом, вставка слів на місці пропущених.
Трансформаційні	Формувати вміння і навички здійснювати заміну мовного матеріалу.	Синонімічні, антонімічні заміни, перетворення мовних одиниць та їх форм.
Комунікативні	Формувати вміння самостійно використовувати засвоєні мовні явища у конкретній ситуації мовлення.	Ситуативні (вправи на основі реальних чи уявних ситуацій), дискусивні.
Група 3. Комбіновані вправи		
Підгрупи вправ	Мета вправ	Види завдань
Репродуктивно-творчі	Розвивати вміння і навички аналізувати, відтворювати тексти різного типу й стилю мовлення та створювати власні за їх зразком.	Створення власного тексту на основі опрацьованого, диктанти із творчим завданням.
Корекційні	Формувати вміння редагувати власні висловлювання та готові тексти, аналізувати мовні одиниці у них.	Навчальне редагування тексту та мовних одиниць у ньому.

Перша група вправ передбачає рецептивну мовленнєву діяльність і включає аналітико-розпізнавальні вправи, що забезпечують усвідомлення студентами структури мови, функції кожної мовної одиниці, виявленої в тексті шляхом аналізу. Друга група потребує продуктивної мовленнєвої діяльності. Серед вправ конструктивно-творчі, трансформаційні та комунікативні, виконання яких дає можливість фор-

мувати практичні вміння будувати власні зв'язні висловлювання, перетворювати, замінювати мовний матеріал тощо. Третя група охоплює репродуктивно-творчі та корекційні вправи і передбачає різноманітні операції над мовним матеріалом).

Визначено також два етапи формування текстотвірних умінь і навичок на заняттях із «Практикуму з української мови»: 1) опрацювання елементів лінгвістики тексту під час вивчення першого змістового модуля «Текст. Стилї і типи мовлення»; 2) удосконалення умінь і навичок роботи з текстом упродовж засвоєння другого «Фонетика, графіка, орфоепія, словотвір, морфологія і орфографія» та третього «Синтаксис і пунктуація» змістових модулів [9, с. 27–28].

Звичайно, специфіка другого етапу, коли лінгвістика тексту опрацьовується паралельно із вивченням орфографії чи синтаксису і пунктуації певною мірою відображає особливості роботи з розвитку зв'язного мовлення студентів-філологів під час засвоєння інших мовознавчих дисциплін на першому (бакалаврському) рівні. Це забезпечує систематичність, наступність і перспективність у формуванні означених мовленнєвих умінь і навичок, є запорукою розвитку високого рівня мовнокомунікативної компетентності майбутніх учителів-словесників. Детальніше зміст роботи із лінгвістики тексту та особливості формування дискурсивної комунікативної компетентності в курсі «Практикум з української мови» зазначено в згадуваній вище публікації [9, с. 19–42].

Опишемо роботу з розвитку зв'язного мовлення під час вивчення курсу «Стилістика української мови», мету і завдання якої сформульовано у базовій програмі зі стилістики української мови для філологічних факультетів вищих навчальних закладів України (автор — Л. Мацько) [5]. Серед завдань вивчення цього курсу в практичному аспекті визначено такі: «оволодіння стилістичною системою української мови (стилістикою ресурсів і функціональною стилістикою; вироблення умінь і навичок визначати стилістичні ознаки мовних одиниць у текстах усіх стилів; ознайомлення із стилістичними прийомами та способами використання мовного матеріалу відповідно до умов і цільової настанови; вироблення умінь оцінювати стилістичні можливості мовних засобів; закріплення стилістичних навичок за допомогою конструювання стилістично довершеного тексту; оволодіння навичками текстотворення в усіх функціональних стилях, підстилях і жанрах; підвищення культури професійного, ділового й побутового мовлення» [5, с. 50]. Як бачимо, вироблення більшості зазначених у завданнях стилістичних умінь і навичок безпосередньо пов'язане із формуванням дискурсивної комунікативної компетентності, адже стосується зв'язного висловлювання / тексту (визначення стилістичних ознак мовних одиниць у текстах усіх стилів; оцінювання стилістичних можливостей мовних засобів; конструювання стилістично довершеного тексту у всіх функціональних стилях, підстилях і жанрах; редагування власних і чужих висловлювань в усіх стилях; спілкування із дотриманням усіх мовних норм у професійній, діловій та побутовій сферах).

Опрацьовуючи різні розділи курсу «Стилістики української мови», організуємо навчальний процес так, щоб під час вироблення стилістичних умінь і навичок шляхом вправ рецептивна мовленнєва діяльність здобувачів вищої освіти передувала продуктивній. Наприклад, вивчення основних понять стилістики на практичних заняттях передбачає після розгляду теоретичних питань («стилістичне забарв-

лення», «конотація», «стилістичне значення», стилістичні засоби та стилістичні прийоми, стилістична система і стилістична норма, експресія, інформація, контекст тощо) аналітико-розпізнавальні вправи на основі готового тексту, як-от:

Завдання 1. Знайдіть стилістично забарвлені слова, визначте вид їх стилістичного значення та стилістичні функції у наведених текстах.

I. *«Так ми з кумом як стій з кислиці у піке. Кум таки приземлився, хоч і скапотував, а я з піке — в штопор, із штопора не вийшов, протаранив Лукерці спідницю й урізавсь у землю! За півгодини тільки очунався, кліпнув очима, дивлюсь: ліворуч стоїть кум, аварію зачухує, праворуч Лукерка з цеберкою води. Ворухнувсь — рулі повороту ні в руках, ні в ногах не дійсвують, кабіна й увесь фюзеляж мокрі-мокрісінькі...» (Остан Вишня).*

II.

*Єсть ім'я жіноче, м'яке і ясне;
В йому і любов, і журба, і надія;
Воно як зітхання бринить весняне:
Марія.*

*Як запах фіалки в осінній імлі,
Як пісня дівоча в снігах і завії,
Зорею сіяє над смутком землі:
Марія.*

*Нехай я у серці святе погашу,
Нехай упаду в беззмістовній борні я, —
Та слово останнє, що я напишу:
Марія.*

М. Рильський

Завдання 2. Визначте, які стилістичні прийоми (детермінація, інтердепенденція, констеляція, комутація, актуалізація, стилізація, створення звукового фону тощо) використано у художніх текстах і з якою метою.

I.

*Ті журавлі, і їх прощальні сурми...
Тих відлітань сюїта голуба...
Натягне дощ свої осінні струни,
торкне ті струни пальчиком верба.
Сумна арфістко, — рученьки вербові! —
По самі плечі вкутана в туман.
Зіграй мені мелодію любові,
ту, без якої холодно словам.
Зіграй мені осінній плач калини,
Зіграй усе, що я тебе прошу.
Я не скрипковий ключ, а журавлиний
тобі над полем в небі напишу.*

Ліна Костенко

II.

Мажор

Де пролісок святкує небом,
А день розкішен, день небесен,
Я празникую по квітневім —
Сто зим міняю на сто весен.

Я сто надій пуцу із лука,
Прибережу лиху сто першу.
Хай попобіситься, падлюка,
Її в морозі поподержу,

Де грузовик сто заметілей
У кузові попер за місто,
Женусь, од сонця очамрілий,
Калюж розтпроцую намисто.

Бо ж пролісок святкує небом,
Бо ж день розкішен, день небесен,
Тож розкошуймо по квітневім —
Сто зим міняймо на сто весен.

І. Драч

Сто бджіл паде мені на груди,
Сутуж тепло їм дошкуляє.
А вихор верне, марне крутить,
Все пилугою хурделяє.

III.

Сама доглянула маленьке. Пацькалася-панькалася з ним, мов із дитинкою.

Манюнею назвала. Коли з телятка виросла нівроку собі ялівка — Манею почала кликати. То крайчиком хліба зі сіллю почастує улюбленицю, то принесе з дому травички соковитої чи сінца запашиного. Маня ходила за Марією, як на прив'язі. «Вже й невідомо, хто кого приручив, — казали на фермі, — чи Марія Маньку, чи навпаки» (Б. Мельничук).

IV.

І квилить, плаче Ярославна
В Путивлі рано на валу:
«Вітрило-вітре мій єдиний,
Легкий, крилатий господине!
Нащо на дужоному крилі
На воїлюбії мої,
На князя, ладо моє миле,
Ти ханові метаєш стріли?<...>»

Т. Шевченко

Під час опрацювання теми «Характеристика функціональних стилів української літературної мови» також спочатку пропонуємо аналітико-розпізнавальні вправи на основі готового тексту, наприклад:

Завдання 1. Знайдіть у наведеному фрагменті риси наукового стилю (понятійність, предметність, точність, логічність, аргументованість тощо) і мовні засоби їх репрезентації.

Хлоропласти (*chloros* — зелений і *plastos* — утворений) — зелені пластиди рослинних клітин, в яких відбувається процес фотосинтезу. Зеленене забарвлення *X.* зумовлює хлорофіл. Крім хлорофілу, в *X.* містяться пігменти з групи каротиноїдів, зокрема оранжево-жовтий — каротин і жовтий — ксантофіл. *X.* складається з

двошарової білково-ліпоїдної оболонки і строми. Строма пронизана системою внутрішніх мембран — тилакоїдів, які мають вигляд сплюснутих мішечків. У вищих рослин частина тилакоїдів за формою нагадує диски невеликого діаметра, що розташовуються один над одним, утворюючи грани. Грани з'єднані між собою тилакоїдами строми» (Із навчального посібника).

Завдання 2. Прочитайте текст, визначте тему та ідею. Якими мовними засобами доводить автор до читача головну думку? Зробіть висновок про стильові ознаки тексту, визначте його стиль і підстиль.

Поет композиції і барв

Микола ДМІТРУХ — графік, член Співки художників України з 1990 року. Народився 20 червня 1954 року в с. Краснопілля на Миколаївщині. У 1979 році закінчив Винницьке училище прикладного мистецтва (відділення художньої обробки дерева) у С. Вархоли та В. Жаворонкова. Працює в галузі графіки. Був учасником творчих груп. Твори М. Дмитруха зберігаються в музеях України та приватних колекціях за кордоном. Учасник збірних та групових виставок у Тернополі, Львові, Полтаві, Ужгороді, Києві, Дніпропетровську, Жешові (Польща), Живцу (Польща), Орську (Росія), Рівному.

Найбільші успіхи Миколи, як на мою думку, пов'язані із живописними роботами, а це акварелі, темперні композиції кольором (тому живописні).

Вони лаконічні, умовні, асоціативні. Художник знайшов свій колорит, форму і тим самим визначився як індивідуальність.

Твори М. Дмитруха на перший погляд абстрактні, але коли уважно подивитись і творити разом з художником, знаходиш поєднання кількох реалій. Адже кожна абстракція — квінтесенція, філософське узагальнення реальності.

Оригінальність фактури, довільний силует підсилюють умовність композицій. Ось як відгукувався про творчість Миколи Дмитруха мистецтвознавець польської газети «Новини» Антоні Адамські, коли 1995 року в Жешові були експоновані, згідно з програмою ІV Днів слов'янської культури, роботи групи художників із Тернополя: «Микола Дмитрух презентує два цикли: «Пам'ятки» і «Тилігуло-Березанський степ»... В архітектурі і в природі шукає насамперед настрою. Відтворює безкінечність степової пустелі, яка тягнеться без кінця, пригнічена грозливими хмарами бурі, скупаними в гіллі, у світлі місяця. М. Дмитрух вміє дивитися на світ як поет, вразливий на форму, на колір, на світло, що змінюється, тонкий і повний недоказаного, його бачення пам'яток і є кращим тому доказом».

Микола постійно у творчих пошуках, не заспокоюється на досягнутому.

Відзначу й те, що він — викладач Тернопільської обласної художньої школи, якій саме завдяки таким педагогам і митцям вдається в цей нелегкий час утримуватися на високому професійному рівні. Хай щастить йому і його колегам (З газети).

Після виконання таких вправ на основі готового тексту пропонуємо вправи другої групи; конструктивно-творчі, трансформаційні та комунікативні. Це дає можливість формувати практичні вміння будувати власні зв'язні висловлювання, перетворювати, замінювати мовний матеріал тощо:

Завдання 3. Із поданими словами складіть зв'язний текст (10–12 речень). Доберіть заголовок, визначте стиль тексту.

Обрій, пахощі, цілунок, налити, золотавий, світанок, обіймає, сум, щемно, тремтливо-ніжний, сяйво.

Завдання 4. Визначте стиль поданих текстів. Перекладіть. Зверніть увагу на стилістичні засоби і прийоми, використані автором. Порівняйте особливості поетичного та прозового перекладів.

I.

Темнеет — и странная тишина царит в селе.

Тёплые южные сумерки неясной дымкой смягчают вечернюю синеву глубокой долины, затушевывают эту огромную картину широкой низменности с темными кущами прибрежных роц, с тускло блестящими изгибами речки, с одинокими тополями, что чернеют над долиной. Старинный Великий Перевоз сереет своими скученными хатами в котловине у подошвы каменистой горы. Смутно, как полосы спелых ржей, желтеют за рекой пески. За песками, уже совсем неясно, темнеют леса. И даль становится дымчато-лиловой и сливается с сумеречными небесами (И. Бунин).

II.

*Принесли мы для бычка
Полведёрка молочка.
Но бычок сказал нам:
— Му-у-у! Молочко мне не к чему:
Я уже большой бычок,
Дайте мне травы пучок.*

А. Береснёв

Завдання 5. Напишіть автобіографію і художній текст про себе, враховуючи стильові риси, функцію та мовні особливості текстів офіційно-ділового та художнього стилів.

Розділ «Стилістика ресурсів (засобів), або описова стилістика» охоплює фоностилістику, лексичну та фразеологічну стилістику, стилістичний словотвір, стилістичну морфологію, стилістичний синтаксис. Під час опрацювання мовних одиниць усіх рівнів, які мають стале стилістичне значення, та тих, що набувають стилістичного забарвлення в певних контекстах, у майбутніх учителів-словесників формуємо вміння і навички визначати стилістичні ознаки мовних одиниць у текстах усіх стилів, уміння оцінювати стилістичні можливості мовних засобів, ознайомлюємо їх зі стилістичними прийомами та способами використання мовного матеріалу відповідно до умов і цільової настанови.

На практичному занятті «Стилістичні засоби лексичного складу мови» під час вивчення стилістичного потенціалу полісемії, омонімії та паронімії пропонуємо аналітико-розпізнавальні вправи на основі готового тексту, як-от:

Завдання 1. Визначте, які лексичні засоби використано у наведених нижче творах для дітей і з якою метою.

I.

Роги в нього немалі,
А волосся до землі.
Я питаю:
— Звешся як?
Він мені говорить:
— Як.
— Ну, а тата звати як?
Він же знову каже:
— Як!

II.

На одній табличці Алла
Назву дивну прочитала
Й не дізнається сама:
«Що ж тварина ця лама?»
І сказала Аллі мама:
— Ця тварина зветься лама.

III.

Загадка

Він такий смугастий,
Він такий ікластий,
Найстрашніший у тайзі.
Перед ним тремтять усі.
Як роззявить пащу — игрр!
Називають звіра ... (тигр)
О.Орач

V.

Удавав удав роззяву

Хитромудрий пан удав
Не ловив ніколи тав.
Удавав удав роззяву
Й вмить ковтав сердешну таву.
Г. Гава

Завдання 2. Прочитайте анекдоти. Визначте, які лексичні засоби створюють комічний ефект.

I.

Конферансьє:
— А зараз на сцені — метр російської естради Філіп Кіркоров!
Захмелілий глядач:

Як

Серджусь я:
Нечемно так.
Я тебе питаю: «Як?»,
Ти мені те ж саме «Як!».
Ображаєш ти однак.
Він сміється:
— Це не так.
Просто я тварина — як.

В. Стрекаль

Лама

Дуже гарна і сумирна,
Не обідає без сіна.
Хоч важка робота в лами —
Йти в дорогу з вантажами,
Та нічого не лама.
Бач — наїлась і дріма.

В. Стрекаль

IV.

Гіпопотам

Де живе гіпопотам?
— Може, тут. А може, там?
— Може, все-таки десь там,
бо на те й гіпопотам.
А якби не там, а тут,
був би він гіпопотут.
Є. Гуцало

VI.

Такса їхала в таксі —
Дивувались геть усі!
— Гляньте! — загукали всі.
— Такса їде на таксі.
Л. Коврига

– *Метр російської естради — це Децл, а Кіркоров — це два метри російської естради.*

II.

Куме, ви чули, в Україні буде Євро — 2012!

– *Клята криза! Ще вчора було 7.50...*

III.

Лотерея від Windows — 2000.

Перемогла фірма Microsoft. Розіграні мільйони чайників.

Під час опрацювання стилістичної диференціації словникового складу, нейтральної і стилістично забарвленої лексики, слів книжної і розмовної конотації пропонуємо конструктивно-творчі, трансформаційні та комунікативні вправи, наприклад:

Завдання 3. З'ясуйте змістове та емоційно-експресивне забарвлення (урочисте, жартівливе, іронічне, згрубіле, зменшено-пестливе, фамільярне, схвальне, несхвальне тощо) слів у наведених синонімічних рядах; визначте домінанту. Складіть текст, уживаючи ці лексеми.

1. *Майстер, мастак, митець, художник, творець.* 2. *Дивитися, глипати, лупати очима, зрити.* 3. *Обрій, горизонт, небокрай, небосхил, виднокруг, крайнебо.* 4. *Солдат, воїн, воїтель, захисник.* 5. *Вождь, керівник, проводир, лідер, очільник.* 6. *Користуватися, уживати, використовувати, користатися.* 7. *Будівельник, зодчий, будівник, создатель.* 8. *Давній, колишній, старий, древній, стародавній.* 9. *Будувати, зводити, ставити, ліпити, споруджувати.* 10. *Мимрити, бурмотати, бубоніти, лепетати, белькотати, жєбоніти.*

Практичне опрацювання теми «Слова вузького стилістичного призначення» починаємо також із аналітико-розпізнавальних вправ на основі готового тексту:

Завдання 1. Із поданого тексту виписіть слова іншомовного походження. Поясніть їх значення. Визначте стильову належність тексту і функції запозичених слів.

Стан і розвиток інтелектуального (ширше — духовного) життя людства ніколи не обмежувалися етнічними спільнотами. Цьому сприяв ряд чинників: міграція населення, духовно-політичні взаємини, організаційні форми освіти, наукові інституції. Хоч ідеї виникають і формуються в індивідуальній свідомості людини, але взаємодія (інтерація) носіїв свідомості, які існують тільки у формах популяцій, спільнот, об'єднань та ін., є неодмінною умовою (чи одним із механізмів) становлення суспільної свідомості. Первісні синкретизм і нерозчленованість духовного життя кожної такої спільноти (рід, племена, народність, нація) поступово в процесі життєдіяльності індивідів у соціумах диференціюється, переформовуючись у взаємопов'язані види свідомості (релігійна, естетична, моральна, філософська, правова), які практично виявляються в двох її сферах (суспільна психологія / ідеологія) та на двох рівнях (буденна, емпірична і науково-теоретична свідомість) (Р. Гром'як).

Завдання 2. У поданих текстах знайдіть слова вузького стилістичного призначення. Поясніть доцільність / недоцільність їх уживання. Визначте стиль і підсуть текстів.

I.

Неба окрасць

Віра вже третій день не своя.

Коли вуйко від їжджав до Канади, то ніяких ладунків-гостинців не хотів брати.

Тільки так журно подивився на Віру:

— Доню, Вірцо, мені з собою нічого не треба. Тільки б неба окрасць... Вірка не втямила. Глинула здивовано на гостя, тоді на небо.

Звичайне-звичайнісіньке небо.

«Йой, вуйку! Та стільки маєте в тій Канаді. Стільки маєте! І раптом неба ще захотіли».

А вуйко довго ще не прощався. Все ходив у садку за хатою.

Віра не сміла його питати: хіба то в Канаді немає неба?

«Вуйку-вуйку, та стільки маєте в своїй Канаді. Стільки маєте...», — аж ізгорбилась з важких думок.

Вже третій день сама не своя ходить Віра (Жанна Юзва (Яськів)).

II.

Випити свою чашу

Було це в Гетсиманському саду того дня, коли розпочались Хресні страждання Ісуса. Молився Христос у присутності трьох вірних учнів своїх, яким перед цим сказав:

— Моліться, щоб не впасти в спокусу, бо дух бадьорий, а тіло немічне.

А в своїй молитві до Отця Небесного промовив:

— Якщо можливо, нехай мине ця чаша мене! Проте, не як я хочу, а ти: коли не може ця чаша минути мене, щоб мені не пити її, нехай буде воля твоя!

...І випив Христос чашу свою, бо наблизився зрадник його та видав за тридцять срібняків на страждання.

Так і кожен із нас п'є тільки свою чашу, але й краплини не може випити з чужої, як не може прожити і миті чужого життя (А. Багнюк).

Навчальним планом для аудиторного вивчення курсу «Стилістика української мови», крім лекцій і практичних занять, передбачені лабораторні заняття, на яких майбутні вчителі української мови і літератури в основному опрацьовують питання практичної стилістики, пов'язані із функціональною чи описовою стилістикою. Причому формування стилістичних умінь також безпосередньо спирається на характер діяльності, який лежить в основі кожного вміння, і рецептивна діяльність (розпізнавання стилістичних засобів у готовому тексті) завжди передує продуктивній (побудова висловлювань). Звичайно, таке формування стилістичних умінь завжди вимагає опори на інтуїцію чи знання, і, як відзначають науковці, саме це «...забезпечує найбільш ефективну діяльність, при якій здійснюється самоконтроль у навчанні і перенос умінь з одного матеріалу на інший» [7, с. 199–200].

Зважаючи на викладене вище, після практичних занять, наприклад, із «Лексичної стилістики», плануємо спочатку лабораторну роботу «Лексико-стилістичний аналіз текстів (запропонованих викладачем)», завданням якої є формування вміння здійснювати аналіз тексту певного стилю. Це вміння спирається на рецептивну

діяльність студентів і сприяє осмисленню змісту, жанру, ідейно-емоційного спрямування тексту і його стилістичних особливостей. Пропонуємо таку схему аналізу:

Схема лексико-стилістичного аналізу тексту

1. Стиль, підстиль, жанр аналізованого тексту.
2. Його тема та ідейно-емоційне спрямування.
3. Образна система (для художніх творів).
4. Лінгвістичний коментар (словникове тлумачення незрозумілих, рідковживаних, застарілих, спеціальних слів і висловів, граматичних явищ тощо).
5. Характеристика власне української та запозиченої лексики. Доцільність такого співвідношення. Стилістичні функції запозичень.
6. Стилістично нейтральна і стилістично забарвлена лексика. Її роль у тексті.
7. Стилістичний потенціал книжної і розмовної лексики, діалектизмів, професіоналізмів, термінів, жаргонізмів.
8. Багатозначні слова та їх роль: створення образності (вказати, які образи зокрема вони творять), комічного ефекту, каламбурів.
9. Доцільність використання синонімів (для точного відбору слова, градації, усунення тавтології, як засіб ампліфікації).
10. Стилістичний потенціал антонімії (засіб контрасту, зіставлення, для творення оксиморону тощо).
11. Роль омонімів і паронімів у тексті.
12. Співвідношення активної і пасивної лексики (роль історизмів, архаїзмів, неологізмів).
13. Особливості функціонування фразеологізмів.
14. Роль образних засобів у тексті (епітетів, метафор, порівнянь тощо); їх оригінальність і доцільність.
15. Значення лексико-фразеологічних засобів для вираження теми та ідеї твору.

І лише після такої лабораторної роботи плануємо лабораторне заняття «Творча робота на запропоновану тему за різними комунікативними стратегіями», пов'язане із формуванням одного із найскладніших умінь: компонувати текст у відповідному стилі, що передбачає розвиток інших дискурсивних умінь:

- осмислювати тему висловлювання і розкривати її;
- визначати обсяг змісту і межі теми;
- підпорядковувати висловлювання основній думці;
- обирати потрібний тип мовлення;
- визначати композиційну форму висловлювання;
- надавати текстові відповідного стильового колориту;
- здійснювати відбір необхідних для оформлення висловлювання мовних засобів та стилістичних прийомів;
- удосконалювати власний текст.

Завдання до цього заняття можуть бути такі:

1. Творча робота за стилістичним завданням.

- *Напишіть три листи (матері, другові / подрузі, до приймальної комісії університету). Поясніть, які типові засоби і прийоми творитимуть інтимний, дружній чи офіційний тон цих листів.*

2. Конструювання тексту за заданими стильовими й стилістичними параметрами.

- *Користуючись прийомами публіцистичного стилю, напишіть статтю до студентської газети на тему «Уроки педагогічної практики».*

3. Творча робота із використанням стилістичного експерименту за певними стилістичними завданнями (на матеріалі лексики і фразеології).

- *Випишіть із енциклопедії «Українська мова» дві статті, визначте їх стильову належність. Користуючись прийомами популяризації викладу, переробіть їх для сприймання учнями різного віку: п'ятикласниками та випускниками середньої школи.*

4. Творення текстів на одну тему за різними комунікативними стратегіями.

- *Напишіть урочистий, гумористичний, журливо-елегійний твір про осінь (весну). Поясніть, які стилістичні прийоми (детермінація, інтердепенденція, констеляція, актуалізація, стилізація, комутація тощо) та засоби сприятимуть творенню означених стильових колоритів.*

Наведемо приклади студентських творів про осінь (весну), написаних за різними комунікативними стратегіями.

*А мрії врозтіч, а мрії босі.
І сам з собою сумує ліс.
І сіроока печальна осінь
Гойдає сум свій в гіллі беріз.*

*Осіння ода огнистим кленам.
Клекоче кволо ключ журавлів.
Лиш дуб дивує вбранням зеленим.
Чорніє чорна земля полів.*

*Моя любове, солодкі вина
Дурманяють думку, тремтить душа.
І хто підкаже: чия провина,
Що наша осінь тепер чужа.*

(Олеся Тенюх, УФ-41, 2012–2013 н. р.)

Студентська осінь

За визначенням усіх мелодраматичних плаксивих дівчат, осінь — період меланхолії, смутку і журби. Хочеться приготувати філіжанку кави або чаю, укомплектованої цукерково-булочними виробами, увімкнути трагічно-любовний фільм і ... згадувати, згадувати весь шлях свого нещасливого кохання з усіма трофеями, які назбирались у скриньку бурхливого життєвого досвіду (20 років — то тонни емпіричного досвіду!). Ще істинні прихильниці культу «Депресивна осінь — ТАК!» обкладаються томиками Бродського, Маяковського і, самоідентифікуючи себе з ліричним героєм, вважають: «Це ж про мене!»

Далі — обов'язково — пустити сльозу і, глянувши на мило опухле обличчя, констатувати: «Ніхто мене не любить... кому я така треба...».

Таким чином ми переходимо на новий рівень — самоїдство. Критика, критика і ще раз критика! Ми знаходимо в собі стільки недоліків, що здається — з таким не живуть. Це все доповнюється філософськими роздумами про сенс життя-буття. Напрошується висновок: усе абсурд...

Справді! Усе було б добре, але, на жаль, у Марусиній чашиці охолов прикарпатський чай за 5,50. (куплений за позичені гроші, а до стипендії ще ж тиждень!), не доповнений жодними солодкими виробами (з тієї ж причини), які «ефектно» додають фігурі зайвих округлостей (зазвичай не там, де хотілось би). Її досвід ще не передбачав розлук-процань, сліз-зітхань, а на столі, замість ноутбука і диска з новим фільмом, лежали «Повість про Подільську землю», «Моління Даніїла Заточника», «Києво-Печерський патерик»... завтра екзамен з давньої... ☺

(Ольга Пелех, УФ-41, 2012–2013 н. р.)

Intermezzo по-весняному

Хурделить вітер яблуневим цвітом...
Якась зимова цьогоріч весна.
І нудить понад спорожнілим світом
Моя до краю стомлена душа.

Гудуть хрущі в засніженому гіллі,
Гудуть думки, мов бджоли серед квіту.
Як в цьому всемирському божевіллі
Людині власну віднайти орбіту?

Пригублено вже келихи тюльпанів,
Бузку дурманом сповнено слова.
Закутаюсь у плетиво туманів,
На оксамиті вій бринить сльоза...

Гримлять дощі, а змисли їм вторують,
Порожнім світом котиться луна.
Вуста лиш вкотре стишено диктують:
«Якась зимова цьогоріч весна».

(Марія Полин'як, УФ-41, 2020–2021 н. р.)

Горихвістка

Шу-у-у-у-у... Шу-у-у-у-у... До кімнати крізь щілину вікна ледь-ледь долітає шурхіт весняного невгамовного світу. Ти вибігаєш у сад, чепуриши на ходу неслухняне волосся, завмираєш у центрі шаленства природи, хоча здається, ніби увесь світ сконцентрований саме тут, у тобі, і... слухаєш. Шепіт холодних росяних трав підхоплюється бешкетливим вітром, підноситься над дрімливим садом і поринає ввись, десь під саму чашу неба. І враз чути шелест гілля. Суміш медових запахів пробуджує метушливих жучків, а ти тонеш у снігах яблунево-вишневого цвіту. У

кожному закутку ховаються Ван Гоги, їхні квітучі гілки мигдалю, що вибухають буйним потоком барв. Він стрімголов мчить на твою крихітну постать, збиває з ніг, аби навіки закарбуватися за колесом райдужки теплою миттю. Серце вилітає з грудей, і ти знову слухаєш. Шу-у-у-у... Фіть-фіть-фіть... Шу-у-у-у... Фіть-фіть-фіть... У густій кроні блимає воник. Горихвістка із цікавістю спостерігає за тобою очима-намистинками, стрибає по завітчаній гілочці, філігранно виводить ноти, ніби приховує від людського ока чарівну флейту. Ще мить — і маестро замовкає, зникає за тендітними пахучими пелюстками, не чекаючи на оплески.

— Яка ж я майстриня! Яка ж я хороша! — смієшся до неї, а сама ховаєш за долонями сльози.

— От дурненька! Я її забавляю, а вона плакати! Дивна ця ваша людська природа. Варто лиш відчутти трепет у душі — зразу в сльози бідолаха!

Пташка вже давно полетіла в чужі сади співати таким же незнаним людям. А ти стоїш розчуленою горихвісткою, і горять твої хвости, і цей образ її у тобі палить тисячі тисяч образ. Не залишається нічого, лише твоя душа, що пахне життям яблунево-вишневого саду, і шурхит весняного невгамовного світу. Шу-у-у-у-у... Шу-у-у-у-у...

(Анастасія Вараніцька, УФ-42, 2020–2021 н. р.)

На такому лабораторному занятті після зачитування творів на запропоновану тему за різними комунікативними стратегіями студенти обґрунтовують доречність вжитих у власних висловлюваннях мовних засобів та прийомів їх компоновання для створення того чи іншого стильового колориту (урочистого, іронічного, журливо-елегійного тощо), здійснюють взаєморецензування, вдосконалюють навички критичного ставлення до свого й чужого мовлення, навички стилістичного редагування.

Описана послідовність організації навчальних дій може бути застосована також під час опрацювання інших тем описової стилістики: фоностилістики, словотвірної, морфологічної та синтаксичної.

Отже, ефективне формування дискурсивної мовнокомунікативної компетентності у майбутніх учителів української мови і літератури доцільно здійснювати на засадах компетентнісного, комунікативно-орієнтованого, текстоцентричного та функційно-стилістичного підходів. Основними загальнодидактичними принципами, на яких базується розвиток зв'язного мовлення студентів-філологів, є передусім систематичність і послідовність, наступність і перспективність у набутті мовленнєвих умінь і навичок. Це зумовлює необхідність формування дискурсивної мовнокомунікативної компетентності під час опрацювання усіх мовознавчих дисциплін на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти. Особливості цього процесу визначає специфіка рецептивної мовленнєвої діяльності у процесі аналізу, трансформації мовного матеріалу чи продуктивної під час продукування усних або писемних висловлювань. А засвоєння української стилістики і функціонально-стилістичне спрямування у навчанні мови є запорукою розвитку високого рівня мовнокомунікативної компетентності здобувачів як вищої, так і загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Варзацька Л. О. Навчання мови та мовлення на основі тексту : посібник для вчителів. Київ : Рад. школа, 1986. 104 с.
2. Горошкіна О. М. Попова Л. О. Сучасний урок української мови: від планування до проведення. Харків : Основа, 2010. 111 с.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання доктор пед. наук, проф. С. Ю Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. URL : http://mo-english.at.ua/zagalnoyevrop_rekom.dok.
4. Климова К. Я. Формування мовнокомунікативної професійної компетентності студентів нефілологічних спеціальностей педагогічних університетів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2011. 35 с.
5. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : програма для філологічних факультетів вищих навчальних закладів України. *Дивослово*. 2002. № 9. С. 50–56.
6. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови : посібник для вчителя. Київ : Рад. школа, 1984. 223 с.
7. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підручник для студентів-філологів / за ред. М. І. Пентиліук. Київ: Ленвіт, 2000. 264 с.
8. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / кол. авт. за ред. М. І. Пентиліук: М. І. Пентиліук, С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, З. П. Бакум, М. М. Барахтян, І. В. Гайдаєнко, А. Г. Галетова, Т. В. Коршун, А. В. Нікітіна, Т. Г. Окуневич, О. М. Решетилова. Київ : Ленвіт, 2004. 400 с.
9. Підготовка вчителя-філолога у педагогічному вищому навчальному закладі : монографія / за ред. В. Мельничайка і Л. Струганець. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2017. 420 с.
10. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : монографія. Суми : ВВП «Мрія-1» ТОВ, 2005. 404 с.
11. Скалкін В. Л. Вправи з розвитку усного комунікативного мовлення. Київ : Рад. школа, 1978. 128 с.
12. Словник-довідник з української лінгводидактики : навчальний посібник / кол. авторів за ред. М. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2003. 149 с.
13. Струганець Л. В. Мовнокомунікативна компетентність лідера в освітній галузі (теоретичний ракурс). *«Університети і лідерство» : Міжнародний науковий журнал*. 2015. № 1. С. 52–55.